

Răzvan Theodorescu – *memento**

Acad. Ioan-Aurel Pop

Președintele Academiei Române

După un an de la trecerea în veșnicie, prezența lui Răzvan Theodorescu printre noi și în noi este tot vie. Dar, deși a rămas ceea ce a scris și în vorbit, câte ar mai fi avut să scrie și să ne spună! S-au dus pentru totdeauna tezaurul de cunoștințe, inflexiunile vocii, privirea pătrunzătoare, ascuțimea replicilor, gesturile grăitoare. Precum marii intelectuali din epoca renașterii noastre naționale și din perioada de construcție și de afirmare a statului unitar român modern, academicianul Răzvan Theodorescu a scris și a făcut istorie deopotrivă. Lucrul acesta este foarte rar și este destinat doar aleșilor sorții.

Acad. Răzvan Theodorescu are o adevărată panoplie nobiliară de onoruri și de titluri, de care nu s-a folosit ostentativ aproape niciodată: a fost membru corespondent al Societății Arheologice din Atena (din 1990); Cavaler (din 1997) și Comandor (din 2003) al Ordinului Artelor și Literelor al Republicii Franceze; membru al Academiei de Științe din New York (din 1998); membru

corespondent (din 1998) și titular (din 2002) al Academiei Europene de Științe, Arte și Litere; Mare Ofițer al Ordinului Național pentru Merit (2000); Doctor Honoris Causa al universităților din Oradea (1998), Cluj-Napoca (2001), Timișoara (2002) și Craiova (2002). Cum a ajuns la toate acestea? Mai întâi a reușit să le obțină fiindcă este un cărturar, un căutător de sensuri – cum erau căutătorii de rime și de ritmuri de odinioară, trubadurii – un căutător de sensuri ale vieții de odinioară, ale memoriei colective, ale prezentului oamenilor care au trăit în trecut. În al doilea rând, a fost un estetic, un arbitru al eleganței, un ilustrator al cunoscutului aforism greco-latin *Ars longa vita brevis*.

A publicat sute de lucrări (spre o mie) de istorie, de cultură și civilizație, de artă românească și europeană, în țară și străinătate, la edituri și în periodice de prim plan. Câteva dintre acestea sunt: *Mănăstirea Dragomirna* (1965), *Mănăstirea Bistrița* (1966), *Biserica Stavropoleos* (1967),

*Alocuțiune susținută la sesiunea „Memento Academician Răzvan Theodorescu”
(20 februarie 2024, Aula Academiei Române)

Bizanț, Balcani, Occident, la începuturile culturii medievale românești (Secolele X-XIV), 1974, *Un mileniu de artă la Dunărea de Jos (400-1400)*, 1976, *Itinerarii medievale* (1979), *Piatra celor trei prelați* (1979), *Apel la istorie* (1980), *Civilizația românilor între medieval și modern. Orizontul imaginii (1550-1800)*, 2 vol. (1987), *Drumuri spre ieri* (1992), *900 zile de manipulare* (1994), *Pictura murală moldovenească din secolele XV și XVI* (1995), *Românii și Balcanicii în Civilizația sud-est europeană* (1999), *Puțină istorie* (1999), *Picătura de istorie* (2002). Căutările sale nu s-au îndreptat spre faptele de arme sau spre cele politice, ci spre „edificiile” culturale, dar au reușit să configureze, până la urmă, întregul, civilizația românească în ansamblu, civilizația europeană, ca și interferențele dintre cele două.

Viața de istoric și de cetățean a acad. Răzvan Theodorescu a dobândit pe parcursul câtorva decenii o asemenea relevanță încât s-a confundat cu viața intelectuală a României, a devenit parte a evoluției spirituale a acestui popor, dăătoare de ton pentru scrisul istoric românesc. Răzvan Theodorescu a fost, începând cu ultimul sfert al secolului al XX-lea, o emblemă a școlii istorice românești contemporane. A fost produsul moștenirii sale biologice – s-a afirmat că Theodoresții erau așa de deștepți încât unora le venea greu să creadă că ei sunt români! – dar și al unei generații de profesori ai Facultății de Istorie de la Universitatea din București, cum nu fuseseră nici înainte, pe vremea lui Iorga și nici după, prin anii '80 ai secolului trecut. Se prezenta câteodată ca moldo-valah prin strămoși, sublinia destul de apăsător deosebirea dintre munteni și moldoveni, dar îi avea mereu în minte pe toți românii, pe care îi considera „deștepți”. Vorbea cu dulceața molcomă a graiului moldovenesc, a Moldovei care dăduse atâtea genii culturii românești, de la Cantemir la Iorga și de la Eminescu și Creangă la Sadoveanu și Enescu.

Viața trăită de către acad. Răzvan Theodorescu se confundă cu istoria acestui colț de lume și a acestor oameni tocmai fiindcă nu este vorba despre o viață retrasă și anonimă, ci despre una devenită, aproape de la începuturile sale, publică. Faptul se explică mai întâi prin familia Theodorescu, înrudită cu atâtea familii cunoscute, nu doar românești, ci chiar sud-est europene, cum i-ar fi

plăcut Profesorului să spunem. Deși este vorba de boiernași de țară, proveniți, pe o linie anume, din răzeși – cum precizează protagonistul – și nu de mari boieri și nici de mari intelectuali, membrii săi se mișcau în cercuri elitare subțiri, pe lângă oameni care făcuseră istorie (cum era familia lui Alexandru Ioan Cuza, la conacul de la Ruginoasa). Vine apoi școala secundară, făcută împreună cu oameni de viitor renume și cu dascăli de clasă înaltă. În fine, facultatea de la București întregeste tabloul primei părți a vieții și, cu toate avatarurile sale – mai ales exmatricularea din anii proletcultismului stalinist și trimiterea la „munca de jos” – pregătește pătrunderea într-o elită a spiritului pe care acad. Răzvan Theodorescu nu a mai părăsit-o niciodată. Este impresionantă galeria de dascăli: „Am avut niște profesori extraordinari și am învățat foarte mult; evident citeam și cărți care erau interzise, bibliotecarele mai îmi dădeau, pentru că eram singurul care citea, de pildă, cărți nemțești sau englezești. Și spun acest lucru pentru că, cu timpul, lucrurile s-au adunat, devenisem, evident, un fel de vedetă recunoscută ca atare și în jurul nostru, alături de profesorii străluciți, Emil Condurachi care a fost, cum spun eu, «zâna bună a vieții mele», Ion Nestor cu care mi-am dat licența, Mihai Berza cu care mi-am dat doctoratul, Dionisie Pippidi, Ion Sacerdoțeanu, Ion Ionașcu, Damian Bogdan, era o pleiadă..., efectiv ultima falangă din perioada interbelică!”. Privilegiat între dascăli este, în chip firesc, Emil Condurachi, personalitate emblematică pentru geneza intelectuală și pentru cariera viitorului savant. „Nimeni nu a avut, printre marii noștri profesori, charisma lui Emil Condurachi, savantul care trecea rampa ca nimeni altul din aceeași stirpe – poate numai Grigore Moisil”, spune academicianul în rememorările sale.

Viața tumultuoasă, exmatricularea, reprimierea, munca de cercetător la Institutul de Istoria Artei și colaborarea la „Teleenciclopedia” (începută prin anii 1964-1966 și terminată odată cu pedeapsa venită în urma protestului din 1977) sunt episoade de viață și acum, deopotrivă, episoade de istorie. Răzvan Theodorescu a trăit alături de tot felul de oameni, unii merituosi, valoroși, de care s-a apropiat cu entuziasm, iar alții fără har, fără caracter, fără realizări, ba chiar meschini și fameni. Între cei dintâi, apar adesea în amintirile sale Ion Frunzetti,

Dan Berindei, Virgil Cândea, Zoe Dumitrescu-Buşulenga. După un astfel de mediu familial, după astfel de profesori şi colaboratori, după munca stăruitoare de specialist şi afirmarea ca intelectual de prim rang, Răzvan Theodorescu a devenit o adevărată forţă a naturii. Îmi amintesc, student fiind, că am primit de citit, ca lectură facultativă la cursul de istorie medievală, cartea sa „Bizanţ, Balcani, Occident ...” şi am rămas impresionat de ideea „coridoarelor culturale”, de demonstrarea latinătăţii noastre bizantine, de relevarea romanităţii răsăritene, de forma zestrei noastre cel puţin duble, venite din acest „afund de Răsărit” şi fertilizate de Occident. Atunci am înţeles mai bine fraza memorabilă a lui Pârvan, azi aproape uitată: „Slăvim pe daci pentru vitejia lor şi-i binecuvântăm pe romanii cuceritori, căci datorită lor ne-am născut noi, miracolul românesc”. Răzvan Theodorescu – după atâta experienţă – ne caracterizează ca popor. Deşi foloseşte o noţiune, să-i zicem, foarte onorabilă şi cu aspect pur ştiinţific – „mentalitate tranzacţională” – ne aduce la realitate: „Noi avem o mentalitate de altă natură, în care nu-şi are loc solidaritatea, foarte individualistă şi foarte amatoare de pertractări. O numesc mentalitate tranzacţională. În câteva cuvinte, aceasta provine din faptul ca am fost singurii, dintre micile popoare ale Europei Centrale şi Răsăritene, care nu am cunoscut desfiinţarea statului. Pentru el am tranzacţionat în permanenţă. Bulgarii, albanezii, grecii, polonezii, ungurii, sârbii, cehii, slovacii şi-au pierdut complet statul şi asta i-a făcut fie luptători împotriva unei puteri străine, fie emigranţi, şi au continuat lupta. Noi n-am fost nici una, nici alta. Românii s-au pus întotdeauna bine cu stăpânul de la Istanbul, am dat peşcheşuri, boierimea noastră s-a scindat pentru a împinge înainte un candidat sau altul, ne-am trimis la moarte fraţi şi surori, taţi şi veri, ne-am împărţit întotdeauna într-un chip dramatic, tranşant. Dar, chiar şi atunci când societatea românească a secolului al XIX-lea şi a primelor decenii din secolul XX era teribil de împărţită şi democraţia abia se înfiripa, exista o anumită inteligenţă, un anumit rafinament al clasei politice şi al oamenilor de cultură care împiedicau excesele”. Partea finală atenuează conţinutul crud al teoriei şi umanizează oarecum comportamentul „tranzacţional” al românilor. Aş

adăuga că la fel a fost şi în Transilvania, unde nu mai aveam ce stat să apărăm şi unde ne-am apărat fiinţa, ca să nu murim fizic. Sârbii au preferat, începând cu Kossovopolje la 1389, să sucombe de câteva ori în istorie. Viitorul va spune cum a fost mai bine, să mori demn ori să trăieşti cu orice preţ. În cazul indivizilor, moartea demnă te face erou (fiindcă are cine să te declare, după moarte, erou), în cazul popoarelor, moartea/ sinuciderea te poate scoate definitiv din scenă (şi nu te mai învie nimeni).

Din „Civilizaţia românilor între medieval şi modern” (1987) am înţeles, înainte de a scrie şi eu cărţi, ce este „prima modernitate românească” şi de ce Evul Mediu românesc se sincronizează aproape cu acela european, în ciuda unor particularităţi şi a unor întârzieri. Student fiind, îmi venea greu să înţeleg nu de ce occidentalii începeau lumea modernă pe la 1450 sau 1500, ci de ce noi prelungeam Evul Mediu până dincolo de Renaştere, în vremea erudiţiei colective şi chiar în Secolul Luminilor până la 1821 ori chiar 1848, în timp ce unii vecini îl îngropau la 1526 sau la 1550. În anii comunismului, când epocile istorice se suprapuneau peste faimoasele „orânduiri social-economice”, Răzvan Theodorescu a frânt cel dintâi dogma, demonstrând că modernitatea noastră se înfiripa pe la 1550-1650. De-atunci – cu argumentele solide date şi sugerate de Răzvan Theodorescu – nu am caracterizat înaintea studenţilor mei Evul Mediu decât ca mileniul „luminos” cuprins de pe la anii 600 până pe la anii 1550-1600. Mai departe, urma „prima modernitate” sau Epoca Modernă timpurie.

Prin urmare, am învăţat lecţiile de istorie ale lui Răzvan Theodorescu demult, de la finele anilor '70 ai secolului trecut, fascinat de cuvântul scris şi de verbul rostit, de verva de la Teleenciclopedia, de la Radio şi de la Televiziune. Apoi, prin 1980, când terminam studiile de istorie la Cluj şi când profesorul meu Pompiliu Teodor m-a luat – semiclandestin – la Bucureşti, la pomenitul Congres Internaţional de Istorie, i-am ascultat pentru prima oară pe viu un discurs: raportul la congres care trebuia prezentat de Emil Condurachi şi care fusese lăsat intenţionat – cu generozitate de părinte spiritual – emulului, elevului, discipolului. De-atunci nu am încetat să mă minunez de conţinut şi de retorică, iar când, în 2001, am avut şansa să

pășesc sub cupola Academiei Române (al cărei membru Răzvan Theodorescu era din 1993), am fost convins că am ajuns și eu în Arcadia. Astfel, m-am bucurat circa două decenii de marea șansă de a-i fi aproape, de a-l asculta direct și tangibil – nu doar când era vorba de istorie – și nu încetez să-mi exprim spre amintirea Domniei Sale, în adâncul meu și în public, admirația.

Față de clasa politică a fost aspru și drept în același timp. Spunea că România a avut trei proiecte mari de țară: unul la Unirea din 1859, altul la Independența din 1877 și altul la Unirea din 1918. Ele s-au îndeplinit fiindcă românii au avut atunci în frunte oameni de stat și nu simpli oameni politici. Întrebat care ar fi diferența dintre aceste două tipuri, a răspuns fără ezitare: oamenii de stat se gândesc mereu la viitorul țării, pe când oamenii politici se gândesc doar la viitoarele alegeri. Azi – a adăugat – nu mai avem oameni de stat și, uneori, nici măcar oameni politici. De aici ar proveni lipsa de încredere a poporului român în clasa politică, în instituțiile politice ale statului.

A înțeles admirabil Ardealul, cu bunele și cu relele sale. A avut cuvinte calde despre școala istorică de la Cluj și despre marii istorici ai Transilvaniei. Sub căldură se vede însă realismul, judecata dreaptă și cumpătată. Evocările sale nu sunt exclusiv luminoase sau exclusiv întunecate, ci pline de nuanțe, ca viața. În acest sens, sunt de

remarcat figurile lui Constantin Daicoviciu și Ștefan Pascu, pe care îi are în suflet, nu-i judecă, în schimb îi înțelege. Savantul nu i-a condamnat niciodată pe oameni numai fiindcă au trăit sub regimul comunist, cum se întâmplă adesea azi, ca și cum ne-am alege noi înșine epocile în care vrem să venim pe lume. Și mai are un mare merit uman: nu a uitat niciodată fapta bună, iar pentru fapta bună a iertat câte o rățacire, câte o răutate, câte o meschinărie, rămânând mereu loial ideilor sale și oamenilor prețuiți și prețuitori. Firește, Răzvan Theodorescu a avut și critici pânditori. Faptul că Răzvan Theodorescu a fost și criticat pentru opțiunile sale de viață (nu pentru operă) arată că domnia-sa a fost viu, important și, pentru unii, chiar temut. Viața nu l-a iertat deloc și l-a supus unor încercări teribile, chiar și în anii din urmă. De regulă însă – ca în marile drame ale omului și ale omenirii – loviturile l-au propulsat din rău înspre bine, ca și cum Dumnezeu l-ar fi așezat deja între privilegiații lumii, între dreptii Săi. A fost, indubitabil, un ales al sorții, un mare intelectual, un mare istoric, un mare savant care a primit învoirea să se înfrupte din ambrozie și nectar și care a ajuns să simtă cu mintea și inima Câmpiile Elizee. A scris și a făcut istorie, ceea ce nu este puțin lucru și ceea ce îl plasează fără greș în gale-ria coloanelor care susțin această națiune.